Tomáš Černušák – Jan Chlíbec, Odpověď na recenzi Pavlíny Cermanové

Recenze vlastních prací – a to ať už pro mě vyzní kladně nebo záporně – vždy oceňuji. Znamenají totiž důležitou zpětnou odezvu a ukazují, kterým směrem se dál ubírat, případně čeho se propříště vystříhat. Je škoda, že něco takového nemohu říct o recenzi z pera Pavlíny Cermanové, k jejímuž obsahu mám několik zásadních připomínek.

První věcí, která mě na recenzi zarazila, bylo hodnocení monografie *Vita di Girolamo Savonarola* Roberta Ridolfiho, z níž jsem při práci vycházel. Její zařazení mezi jakési apologetické příručky, které – řečeno slovy autorky – přinášejí té skutečné historické práci jen nesnáze, je pro mě dost velkým překvapením. Nedovedu si totiž dost dobře vysvětlit, proč se této práci dostalo jen v Itálii šesti vydání, řady překladů do jiných jazyků a proč za životopisy Savonaroly, Giucciardiniho a Macchiavelliho dostal autor v r. 1961 čestný doktorát honoris causa oxfordské univerzity. Navíc je jeho monografie o Savonarolovi pozoruhodná rozsáhlým poznámkovým aparátem a bývá až dosud hojně citována a využívána i v jiných zpracováních pozdně středověkých dějin. Sám Ridolfi svou práci postavil na využití kritických edicí Savonarolových spisů, jejichž vydávání sám vedl, a jeho oficiální bibliografie uvádí celkem 39 monografií k různým tématům florentských dějin. To se mi příliš neshoduje s představou amatérského apologeta.

Domnívám se, že kolegyně Cermanová zařadila Ridolfiho i mou studii mezi sporné apologie na základě tvrzení, že nejsou k osobě Savonaroly dostatečně kritické, což údajně zastiňuje historickou kritičnost. Pokud bychom ovšem toto tvrzení dotáhli ve svých důsledcích do extrému, znamenalo by to snad, že čím více bychom osobnost Savonaroly zkritizovali, vznikla by dokonalejší a lepší historická práce? To si nemyslím. Zdá se mi totiž, že zde autorka recenze poněkud pozměnila význam oné kritičnosti jakožto základního bodu metodiky historiografie. Kritický přístup se totiž – aspoň tak jsem to pochopil za svých studií i v době pozdější – musí vztahovat především k pramenům a k práci s nimi. Vlastní zhodnocení nějaké historické osobnosti či události pak může, ale nemusí nutně být vysloveně kritické. To už je totiž otázka interpretace. Moje interpretace Savonarolovy osobnosti vycházela z kritického výzkumu Ridolfiho, Centiho a dalších citovaných autorů za doplňujícího využití edicí. Pojal a představil jsem tak Savonarolu jako osobnost, jejíž osobní život byl výrazně prodchnut náboženskou vírou, jako náboženského reformátora a vizionáře, který však doplatil na svoje zapojení do politických problémů doby a prostředí. Jsem si vědom toho, že pokud by studii o Savonarolovi psal někdo jiný, mohl by třeba dojít k „kritickému“ závěru, že to byl fanatik a obratný manipulátor davů. Proč ne. Pouze tím by však jeho práce byla jen těžko odbornější. Dotyčný by musel totiž uvést dostatečné argumenty, na základě čeho k takovému tvrzení došel, a osvětlit, jestli se dané termíny skutečně dají na Savonarolu v kontextu jeho doby použít. To už by pak byla otázka určité diskuse.

Rád bych také uvedl, že není pravda, že jsem ve své práci vymezil důvody Girolamova pádu pouze na jeho konfliktu s papežem Alexandrem VI. pouze ze Savonarolova hlediska coby „zastánce čistoty církve“. Pokud by četla pozorně, jistě by zjistila, že jsem výslovně uvedl, že za Savonarolovým sporem s papežem stály důvody spíše politické (viz moje studie s. 43-44). Velice opatrný bych také byl, pokud bych chtěl na Savonarolovu osobu aplikovat nějaká „klasická hagiografická schémata“, jak navrhuje Cermanová. Vyplývá to z prosté skutečnosti, že nastíněný obraz Savonaroly byl získán – na rozdíl třeba od řady středověkých světců (aniž bych chtěl Savonarolu mezi ně řadit) – na základě kritického přístupu a studia pozoruhodně širokého spektra a značného množství pramenů, které nejsou hagiografické povahy.

K Savonarolově osobě máme totiž k dispozici nejen jeho spisy, texty kázání – ať už přímo z jeho pera nebo zaznamenané jeho posluchači, ale i osobní dopisy veřejné i privátní povahy, básně, svědectví kronik nebo jeho současníků. Vždyť jen *Edizione nazionale delle Opere di Girolamo Savonarola*, která začala pod Ridolfiho vedením vycházet v r. 1953, čítá tuším 12 svazků.

Závěrem bych chtěl říci, že dnes – s odstupem několika let od zhotovení rukopisu – si uvědomuji, že bych některé věci mohl napsat jinak, snad lépe. Uvědomuji si též, že se můj přístup ke zpracování a celková interpretace nemusí každému zamlouvat. Je však nutné v případě recenze přednést ověřená tvrzení a skutečnou věcnou kritiku a nikoliv snůšku nepřesností. A pokud jde o knihu Laura Martinese, přiznávám, že ji neznám. Poptal jsem se však emailem na její hodnocení u některých italských kolegů zabývajících se Savonarolou nebo jeho dobou a ti ji - na rozdíl od Cermanové - rozhodně nepovažují za „podnětnou". Jeden z nich s temperamentem sobě vlastním pro knihu – mimo jiné - použil poněkud expresivnější výrazy, které bych zde přeci jen nerad publikoval.
T. Č.

Každá seriózní recenze má mít přesný jazyk a k samotnému tématu má přinést něco nového. To však podle mého názoru nesplňuje text P. Cermanové. Vzhledem k nepřesnému vyjadřování obsahuje recenze řadu významových posunů a nepoučený čtenář může být též často zmaten, protože si není jist, co je názorem recenzenta a co naopak napsal samotný autor. Cermanová hledá také často problémy tam, kde ve skutečnosti nejsou.

Na počátku svého textu Cermanová oceňuje a doporučuje jako „podnětnou knihu" spis Laura Martinese „Fire in the city. Savonarola and the struggle for Renaissance Florence" (Oxford 2006, následujícího roku kniha vyšla pod titulem Scourge and Fire. Savonarola and Renaissance Italy) a dodává, že jsme k Savonarolovi přistoupili velice podobným způsobem a jeho osobnost charakterizovali též jako středověkého reformátora. Navozuje tak dojem, že jsme se Martinesem v obecné charakteristice buď až příliš inspirovali, nebo že jeho dílo neznáme. Připojuje také, že jsme se orientovali na poměrně úzce vymezené téma, a to na Savonarolův vztah k uměleckému dílu a obecně k estetickým kategoriím. Připomínám, že Savonarolovu životu v souvislosti se sociálními, náboženskými a politickými dějinami Florencie jsou věnovány celé regály knih, jeho vztahu k umění však neskonale méně, což skýtá možnost nových pohledů na tuto problematiku. Martinesova kniha bohužel náleží k typu povrchních kompilací, o čemž svědčí už absolutně minimální poznámkový aparát. O Girolamově vztahu k umění neobsahuje vůbec nic, a pokud jde o slavné „bruciamenti delle vanità", je to jen krátká, nepodstatná pasáž. I když jsem Martinesův titul zařadil do celkové bibliografie, byla tato monografie „pro školu a dům" pro mne bezcenná. V obecné charakteristice Savonaroly jsem pak vycházel ze své studie „Názory Girolama Savonaroly na výtvarné dílo a jejich vztah k české reformaci" (Umění 1999), tedy zcela nezávisle na Martinesovi.

Pravděpodobně stylistický zkrat nebo neobratná parafráze je u recenzentky zřetelná např. v partii, kde zaměřuje pozornost na Savonarolovy názory na sepulchrální sochařství. P. Cermanová píše, že nacházím „výslovné ideové paralely mezi myšlením českých (před)husitských reformátorů a Savonaroly, spíše se tu ale jedná o obecné stereotypy sociálně náboženských hnutí a jejich vliv na formování ideologických postojů v českém a později v italském prostředí". To vše je však v mém textu jinými slovy řečeno (s. 103 – 110 mé studie), ovšem kromě časové posloupnosti (slovy Cermanové zprvu Čechy, pak Itálie). Na důkaz toho, že otázka morální oprávněnosti budování nákladných náhrobních monumentů byla aktuálním předmětem výměny názorů už dlouho před Savonarolou, ostatně uvádím

Dantovy verše z 12. zpěvu Očistce: „ Tak jako na památku těch, kdo spáti / pod zemí mají, marná jejich sláva / se do náhrobků dává vytesati ...“ Podobných stylistických nedorozumění a neobratností je však v recenzi více. Také podíl historické a „estetické“ části knihy není rozsahově stejný, jak píše Cermanová; text věnovaný umění a estetice výrazně převažuje.

Pokud jde o konstatování Cermanové, že ikonoklasmus ve Florencii definuji příliš široce, je to ovšem otázka názoru. Ústní stížnost na světce, který věřícímu nevyhověl, do ikonoklasmu nezařazuji, jak je patrné z textu, ovšem ničení karikatur florentských bankrotářů a zrádců ano. Ikonoklasmus ve Florencii 15. století měl ve srovnání se Záalpím ostatně širší strukturu danou odlišnějšími historickými a náboženskými okolnostmi; navazuji zde na práce R. C. Trexlera, který definuje florentský soukromý a veřejný ikonoklasmus, přičemž veřejný rozlišuje ve třech rovinách (útoky na obrazy ďábla, na podobizny bankrotářů a zrádců a na útoky proti svatým obrazům – ty však byly velmi řídké). Čili definice hranic ikonoklasmu je otázkou diskuze, nikoliv předem stanovené schéma. Poněkud násilným hledáním sporných bodů recenzentky je údajný asociační řetězec vedoucí od Savonarolových pálení marností k pálení Viklefových spisů v Praze roku 1410. Zde jsem samozřejmě žádnou významovou souvislost nehledal, pouze jednou větou zmínil obdobnou dramaturgickou kulisu.

K hlavnímu tématu knihy – k estetickým názorům Girolama Savonaroly – recenzentka nepřináší vůbec nic, a to patrně z toho důvodu, že její specializace je odlišná, a tudíž se v této problematice neorientuje.

J. Ch.